

kokemuksen, että kuollut on läsnä kuvassa. Yhä edelleen vainajan muistotilaisuudessa pidetään esillä hänen kuvaansa, ja kuin pyhäinjäännöksenä se jää elämään omaa elämäänsä kirjahyllyssä kuin sinne luonnostaan kuuluvana esineenä. Jos kuva tuhoutuu tai tuhotaan uskotaan sillä olevan jokin "tuonpuoleinen" merkitys.

Valokuvaustilanteessa, jossa valokuvaaja pyytää kuvattavaa poseeraamaan, syntyy outoa komiikkaa. Objektin on selitettävä, miksi hänen on niin vaikea (tai helppo) olla kuvassa. Primitiivinen ihminen suhtautuu kuvaukseen toisin kuin narsistinen urbaanikko. Edellinen kokee että hänestä katoaa jotakin, hän joutuu luovuttamaan oman minuutensa koneen armoille joka ei valehtele. Sen sijaan narsisti suorastaan nauttii kohteen olemisesta ja itsensä kuvassa näkemisestä. Barthes kuvaa omaa suhdettaan kuvaustilanteeseen: "Objektiivin edessä olen yhdellä kertaa se, joka luulen olevani, se joksi haluaisin minua luultavan, se joksi valokuvaaja minua luulee sekä se jota hän käyttää hyväkseen esittääkseen taidettaan" (s. 19).

Se mitä Barthes hakee hänestä itseltään otetusta valokuvasta on kuolema. Sitä mitä me kuvissa näemme on yhä uudelleen ja uudelleen koettava - dejä-vu.

Hannu Vanhanen

Kirjallisuus

BARTHES, Roland. Sanoma valokuvassa. Teoksessa Kuvista sanoin 2. Helsinki, Suomen valokuvataiteen museon säätiö, 1984. (1961)

BAZIN, Andre. Valokuvan ontologia. Teoksessa Kuvista sanoin. Helsinki, Suomen valokuvataiteen museon säätiö, 1983. (1945)

BENJAMIN, Walter. Taideteos mekaanisen jäljentämisen aikakaudella. Teoksessa Kuvista sanoin. Helsinki, Suomen valokuvataiteen museon säätiö, 1983. (1936)

SALO, Merja. Koodi 83. Teoksessa Valokuvataide - Arkिताide. Valokuvataiteen seuran julkaisuja no. 2. Helsinki, 1983.

SIRONEN, Esa. Talvipuutarhavalokuvan sanoma. Taide 24(1984):2, s. 4-8.

Postmodernistista parafilosofiaa

LYOTARD, Jean-Francois. Tieto postmodernissa yhteiskunnassa. Suom. Leevi Lehto. Jyväskylä, Vastapaino, 1985. 106 s.

Vastapaino on suomennuttanut Lyotardin kirjan sen maineen perusteella. Kirjahan tunnetaan nykyisen postmodernismivillityksen alkuunpanijana. Sen maine takaa, että suomennettunakin kirjaa arvioidaan myönteisesti. Mutta poikkeuksiakin esiintyy.

Modernismi ja postmodernismi ovat pikemmin merkkejä kuin käsitteitä. Niiden havaitseminen "tuo veden diskurssinälkäisen intellektuellin suuhun", niin kuin eräs kirjoittaja on osuvasti sanonut. Näiden käsitteiksi tarkoitettujen merkien merkitys on hyvin häilyvä. Umberto Eco onkin leikillisesti ennustanut, että pian Homeroskin osoittautuu postmodernistiksi. Jotain sisältöä niille hakemalla löytää: postmodernismin tunnusmerkkeinä ovat katkosten ja epäjatkuvuuden suosiminen yhtenäisyyden ja jatkuvuuden sijasta, ilmiöiden moninaisuuden ja epämääräisyyden korostaminen sekä leikitteily paradokseilla, irrationaalisuudella ja nihilismillä.

Tosin Marshall Bermanin (*All that is Solid Melts into Air*, 1982) mukaan nuo tunnuspiirteet kuvaavat modernismia. Hänelle postmodernismi edustaakin kehnoa modernismia, joka on unohtanut oman modernisuutensa. Unohduksen syynä on yksinomaisen myönteinen suhtautuminen modernin maailman ilmiöihin, mikä oli vierasta viime vuosisadan 'tosi' modernisteille. Heillä modernin maailman ihailuun liittyi vielä herkkyys modernistumisen kielteisille vaikutuksille. Nykyiselle postmodernismille tämä on Bermanin mielestä vierasta.

Sanottu pätee Lyotardiinkin. Hän tutkii tiedon ehtoja nykyaikaisessa yhteiskunnassa. Tiivistetysti: moderni tieto perustui yhtenäisyyden ihanteelle, postmoderni tieto moninaisuuden, hajanaisuuden, ristiriitaisuuden ihanteelle.

Kertomusten loppu

Tieteen ja kertomuksen (narratiivisen tiedon) vastakohta on Lyotardin keskeinen metodologinen lähtökohta. (Hän näyttää todella uskovan että ne voidaan erottaa toisistaan.) Tiede vaatii, että sen väitteille on annettava erikoisasema totuuden tavoittelussa. Tiede väittää olevansa tässä mielessä etuoikeutettu verrattuna kertomustietoon. Tämä tieteen etuoikeus on oikeutettava, se ei ole itsestään selvä tosiasia. Oikeuttajana toimii filosofiaksi nimitetty kertomus tai "metadiskurssi". "Milloin tällainen metadiskurssi nojautuu suoranaisesti johonkin nimenomaiseen suureen kertomukseen, ... nimitämme sen avulla itsensä legitimoivaa tiedettä moderniksi". Postmodernismi merkitsee yksinkertaisesti epäluottamusta suuriin kertomuksiin. Niiden sijasta oikeuttaa postmoderni tiede itsensä "paralogian avulla".

Suuria tieteen oikeutuskertomuksia Lyotard erottaa kaksi.

Toinen on valistusfilosofia. Kertomuksen sankarina on ihmiskunta, joka tiedon avulla vapauttaa itsensä tietämättömyytensä ylläpitämistä kahleista. Lyotard tunnistaa Habermasin filosofian tämän kertomuksen uusimmaksi muunnelmaksi. Vapaan keskustelun ihanteesta pätee, että siinä "tiedon sankari toimii oikean eettis-poliittisen päämäärän, yleismaailmallisen rauhan hyväksi".

Habermasin filosofিয়াassa on mukana myös toinen Lyotardin suurten kertomusten laji, saksalaisen idealismin spekulatiivinen Bildung-kertomus. Siinä tiedettä ei perustella sen vapauttavan yhteiskunnallisen merkityksen avulla vaan vetoamalla tieteen itseisarvoon, tiedon arvoon sen eli Hengen oman kehityksen kannalta.

Jo näihin moderneihin kertomuksiin sisältyy Lyotardin mielestä postmodernismin siemen. Niiden oikeuttavalla voimalla on alun perin ollut taipumus rapautua sisäisesti. Bildung-kertomukseen on sisäänrakennettuna epäluottamus positiivista tietoa kohtaan. ("Positiivinen tiede ei ole tietoa. Ja spekulatio elää sen alennustilasta.") Filosofian piti korottaa positiiviset tieteet todellisen tiedon tasolle osoittamalla niille paikka spekulatiivisen tiedon järjestelmässä. Mutta heti kun filosofian järjestävä ote kirposi,

positiiviset tieteet itsenäistyivät jättäen spekulatiiviset tieteet (käytännössä koko yliopiston) omaan luutuneisuuteensa. ("Tässä tilassa Nietzsche ne kohtaa - ja tuomitsee.")

Valistusfilosofian sisäinen eroosiokyky ei ole Bildung-kertomusta vähäisempi. Tämän oikeuttamistavan "välitön ongelma" on tiedon ja vapautumisen välinen suhde. "Ei ole mitään, mikä osoittaisi, että jos jokin todellisuutta koskeva lausuma on tosi, sitä koskeva preskriptiivinen lausuma (jonka vaikutuksena välttämättä on tuon todellisuuden muuttuminen) olisi oikeudenmukainen". Lausumasta 'Ovi on kiinni' ei välttämättä seuraa toimintaohjeita 'Avatkaa ovi', Lyotard argumentoi. Hän siis vetoaa varsin suoraviivaisen positivistisesti tulkittuun Humeen giljotiiniin. Argumentti on kyseenalainen.

Suurten kertomusten kritiikki osoitautuu minusta aika kevyeksi. Lyotardin mainitsemat kertomusten sisäiset eroosiotehtäjät käyvät kyllä syiksi sille, miksi suuria kertomuksia on alettu epäillä, mutteivät vakuuttaviksi perusteluiksi, miksi niitä pitäisi epäillä. "Suuri kertomus on menettänyt uskottavuutensa" on todellisuutta koskeva lausuma, vieläpä ilmeisen tosi, mutta Lyotardin preskriptiivinen lausuma 'Hylätkää suuret kertomukset' ei ole vielä tällä perusteella oikeudenmukainen.

Sisäisten syiden lisäksi on suurten kertomusten epäuskottavuuden eli postmodernismin syntyyn ulkoiset yhteiskunnalliset syynsä. Niitä Lyotard ei ryhdy erittelemään; hänellä ei ole teoriaa postmodernista yhteiskunnasta, vaikka kirjan suomalainen otsikko siihen viittaisi. Muutamalla lauseella hän viittaa sodanjälkeiseen tekniseen kehitykseen sekä liberaalin kapitalismin uuteen nousuun, joista "tämä kertomusten merkityksen väheneminen voidaan nähdä seurauksena". Yhteys jää hämärän peittoon, ainoana majakkana viittaus "amerikkalaisten sosiologiiden ja kriitikoiden" arvovaltaan. Olemme vain tulleet "jätkiteolliseen" yhteiskuntaan ja sen kulttuuri on postmodernistista. Niin se käy.

Postmoderni tiede

Näin Lyotard heittää hyvästit suurille kertomuksille: ilman kaipausta. "Juuri tästä on postmodernissa maailmassa kysymys. Kadotetun kertomuksen nostalgia on itsekin kadonnut useimpien ihmisten mielistä." Lyotard voi ryhtyä kertomaan omaa tarinaansa postmodernin tieteen oikeutuksesta.

Kun moderni tiede tutki kokonaisuuksia niiden vakauden ja ennustettavuuden kannalta, postmoderni tiede tutkii "epävakauksia". Lyotard kirjoittaa: "Johtopäätös, jonka näistä (ja monista muistakin) tutkimuksista teemme, on että jatkuva derivoituva funktio on menettämässä ensisijaisuutensa tietämyksen ja ennakoinnin paradigmana". Hänen ennen tätä selostamansa tutkimukset muuntelevat yhtä ajatusta: ilman tiheyttä ei voida määrittää yksiselitteisesti molekyylin tai atomin tasolla, Bretagnen rannikon tarkkaa pituutta ei osata mitata, ympyrän kaltaiset säännölliset käyrät ovat poikkeustapauksia kaikkien mahdollisten käyrien joukossa. Tästä mittauksen likimääräisyyttä koskevasta itsestäänselvyydestä Lyotard tekee mainitun johtopäätöksensä, joka on yhtä vakuuttava kuin todistelu ettei geometria kelpaa mihinkään, koska todellisuudessa ei tarkkaan ottaen ole yhtään suoraa, tasoa eikä ympyrää.

Johdannossa Lyotard myöntää että "tekijä on filosofi, ei asiantuntija" - mutta ovatko tällaiset tyhmyydet sallittuja edes filosofeille?

Postmodernissa tieteessä ne ovat sallittuja; niitä kutsutaan "paralogioiksi". Paralogiat ovat keksintöjä, jotka eivät sovi tieteen vallitsevaan kielipeliin, siirtoja jotka rikkovat pelin sääntöjä. Vaatimus että tieteessä pitää pyrkiä paralogioihin voidaan oikeuttaa, koska näin tuotetaan ajatuksia, uusia lausumia ja uusi kielipelejä. Tällainen oikeutus ei silti ole vetoamista tieteellisen tiedon suorituskykyyn, sillä paralogiat on erotettava innovaatioista. Nämä palvelevat järjestelmän suorituskykyvaatimuksia, kun taas paralogioiden "merkitystä ei useinkaan välittömästi havaita". Tulee siis pyrkiä paralogioihin, erimielisyyteen, "keksijöiden ristiriitaisiin päätelmiin", ei yhteisymmärrykseen. "Yhteisymmärrys on arvona vanhentunut ja epäilyksiä

herättävä", kirjoittaa keksijä Lyotard. Toisaalta yhteisymmärrys ei olisi mahdollistakaan, sillä se edellyttää tieteen kaikkien kielipelien yhteismitallisuutta, mitä postmoderni kulttuuri "kielielementtien pilvineen" ei salli.

"Tämä kaksiosainen havainto (sääntöjen epäyhtenäisyys, erimielisyyden tavoittelu) tekee tyhjäksi nimenomaan Habermasin tutkimuksia vielä elähdyttävän uskon siihen, että ihmiskunta kollektiivisena (universaalina) subjektina tavoittelee yhteistä vapautustaan kaikkien kielipelien sallittujen siirtojen sääntelyn keinoin ja että minkä tahansa lausuman legitimiisyys riippuu siitä, edistääkö se tämän vapautuksen toteutumista", Lyotard kirjoittaa.

Lopuksi Lyotard esittää järkevääntuontaisen paralogian, omaan kielipeliinsä sopimattoman lausuman. Lausuman arvoa nostaa sen asema kirjan eräänlaisena käytännöllisenä johtopäätöksenä.

Hän toteaa, että postmodernin tieteen paralogioita vastaava kehitys on havaittavissa yhteiskunnallisissa vuorovaikutussuhteissa. Väliaikaiset sopimukset yleistyvät yhden kaikenkattavan ja ikuisen yhteisymmärryksen kustannuksella (tarkoittanee esim. avioeroja). Tähän saakka Lyotard on todistellut, että järjestelmän suorituskykyvaatimus liittyy vain moderniin tieteeseen ja sen mukaisiin yhteiskunnallisiin suhteisiin. ("Edelleen yhteisymmärryksessä voi olla kysymys järjestelmän eräästä osatekijästä, jota tämä manipuloi pitääkseen yllä ja parantaakseen omia suorituksiaan.") Mutta nyt hän yllättävän itsekritiikin puuskassa lausuu postmodernistisesta suuntauksesta kohti väliaikaisia sopimuksia: sitä "ei ole kokonaan alistettu järjestelmän päämäärille". Suhteessa yhteiskunnan informatisoitumiseen postmodernistinen kehitys merkitsee valintaa kahden vaihtoehdon välillä. Toisaalta uusi tietotekniikka on oiva väline, jolla järjestelmä voi alistaa postmodernin yhteiskunnan "kielielementtien pilviksi" hajonneet sosiaaliset suhteet entistä tiukempaan valvontaan. Toisaalta tuota välinettä voitaisiin käyttää myös paralogioita tuottavien "keskusteluryhmien" tiedontarpeen tyydyttämiseen. Ja sitten se paralogia: "Jälkimmäisen vaihtoehdon toteuttamiseksi on itse asiassa olemassa hyvin selkeä linja: yleisölle vapaa pääsy muisteihin ja tieto-

pankkeihin."

Mitä muuta tuo on kuin herra Habermasin vapaan keskustelun vaatimus, valistusfilosofian julkisuusperiaate?

Pertti Töttö

Luokkataistelusta luokitustaisteluun

BOURDIEU, Pierre. Sosiologian kysymyksiä. Suom. J.-P. Roos. Tampere, Vastapaino, 1985. 335s.

Pierre Bourdieu on kohonnut Suomessa lyhyessä ajassa yhdeksi sosiologian muotiteoreetikoista, eikä hänen uudempi tuotantonsa jääne huomaamatta muidenkaan ihmisen kulttuuriolemusta luotaavien tieteiden piirissä. Tästä saamme kiittää muun muassa nyt käsillä olevaa J.-P. Roosin käännöstyötä ja kääntäjän selventävää esipuhetta. Ne auttavat omalta osaltaan pääsemään kielimuurin yli siitäkin huolimatta, että kysymyksessä toki on ranskalainen tutkija, jonka tuotantoa on jo useita vuosia seurattu mm. englantilaisessa ja ruotsalaisessa keskustelussa.

Mihin perustuu monesti vaikeaselkoisen, ristiriitaisia ajatuksia herättävän ranskalaistutkijan voittokulku suomalaisilla ajatusmarkkinoilla?

Eräs selitys lienee viime vuosina tapahtunut yhteiskuntatieteilijöiden joukkoliike ulos traditionaalisesta marxismista, liike, johon on liittynyt tietty pettymys työväenluokkaan. Etenkin kun ei sen arkitietoisuudestakaan löytynyt etsittyä kumouksellista ydintä. Katseet ovat nyt suuntautumassa kohti 'keskiluokkaa', jolta odotetaan ellei kumouksellisuutta niin ainakin työväenluokkaa suurempaa yhteiskunnallista energisyyttä. Keskiluokkaisia kompetensseja ja sosiaalisia kenttiä erittelevä Bourdieu vastaa hyvin nyt virittyneeseen tunnelmaan, tiettyyn keskiluokkahakuisuuteen. Mutta samalla hän tekee myös työväenluokkaa luotaavan habitus-käsitteensä kautta ymmärrettäväksi työväenluokan tietyn sosiaalisen alennustilan niin, ettei sivistyneistön tarvitse sitä kokonaan ymmärtämättä hyljätä.

Bourdieun sosiologisen ajattelun kiinnostavuudella on mielestäni myös laajakantoinen, ehkä klassinen selitys. Sosiologian ja sosiologien perimmäisenä kunnianhimonä on nähdä yhteiskunta liikkeessä - elinvoimaisena - eikä pelkinä tyypittelyinä tai staattisina luokkina. Mutta myös tyyppejä ja luokitteluja tarvitaan, koska ne ovat selkeitä ja